

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ

МАЧУСЬКИЙ ВАЛЕРІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 371.3

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ У СФЕРІ ТЕХНІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання Академії педагогічних наук України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Тименко Микола Петрович,
Інститут проблем виховання АПН України,
завідувач лабораторією трудового
виховання і професійної орієнтації.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Федоришин Борис Олексійович,
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України,
провідний науковий співробітник
відділу психології профорієнтації;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Левченко Григорій Євменович,
Інститут педагогіки АПН України.

Провідна установа: **Національний педагогічний університет ім. М.П.
Драгоманова,** кафедра трудового навчання і креслення,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться 20 листопада 2001р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем виховання АПН України (254060, М.Київ, вул. Берлинського, 9).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту проблем виховання АПН України (254060, М.Київ, вул. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий 20 жовтня 2001 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Г.П. Пустовіт

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Науково-технічна революція суттєво вплинула на умови, засоби і характер трудової діяльності людини. Все це вимагає від освітньо-виховних закладів усіх типів вищого рівня підготовки школярів до майбутньої трудової діяльності. Закінчуючи загальну середню школу кожен випускник має самостійно визначити свій соціальний та професійний статус, що передбачає розуміння змісту своєї майбутньої професійної діяльності, задоволення своїх соціальних потреб у професійній кар'єрі, самоствердження у своєму соціальному середовищі тощо. Тому, одним з найважливіших завдань сучасної системи освіти є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, зокрема і на сферу технічної діяльності. Така підготовка надає можливість їм досягнути сутності технічної діяльності, здобути певні знання у галузі техніки, визначити свою придатність до здійснення майбутньої професійної діяльності. Одним із шляхів вирішення цієї соціально-педагогічної проблеми є формування в учнів готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.

Проведені наукові дослідження даної проблеми створили передумови для суттєвих теоретичних узагальнень і методичних розробок з метою їх практичного використання у середній школі та позашкільних навчальних закладах.

Вивченню проблеми формування готовності до вибору професії і майбутньої трудової діяльності присвячено ряд філософських, соціологічних та психологічних досліджень К.А. Абульханової-Славської, Ю.С. Алферова, С.Я. Батишева, Л.П. Буєвої, Ф.І. Іващенко, Д.А. Кікнадзе, Є.О. Климова, Я.Л. Коломинського, А.Т. Короткевича, Г.С. Костюка, Б.Ф. Ломова, В.О. Моляко, В.Н. Мясичева, В.О. Полякова, Д.Н. Узнадзе, В.В. Чебишевої та інших.

Загальним проблемам профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю, питанням професійного самовизначення присвячено роботи Л.А. Йовайши, Є.О. Климова, Є.Г. Костяшкіна, М.В. Левківського, Г.Є. Левченка, В.М. Мадзігона, Є.М. Павлютенкова, А.Д. Сазонова, В.Д. Симоненка, М.М. Скаткіна, М.П. Тименка, Д.О. Тхоржевського, Б.О. Федоришина, С.М. Чистякової, М.С. Янцура та ін.

Проблеми формування готовності до конкретних видів професійної діяльності розглядаються у дослідженнях Г.Г. Бас, Р.І. Гарбича, Е.П. Корабліної, Р.І. Лучечка, Н.Ю. Матяш, С.В. Осадчого, О.В. Осипова, А.М. Пашинського, Л.Г. Соколової, О.В. Тополь, Н.О. Шевченко, В.І. Ширинського.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що ряд дослідників, які працювали над проблемою формування готовності учнів до професійного самовизначення, пропонують забезпечувати її вирішення через удосконалення якості змісту навчально-трудої діяльності учнів що, позитивно впливатиме на засвоєння необхідних знань та умінь. Інші дослідники, вважаючи готовність до професійного самовизначення інтегральною якістю особистості, наголошують на необхідності виховувати такі її складові, як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, ідеали.

З огляду на це, виникла потреба в детальному дослідженні виховних та пов'язаних з ними профорієнтаційних аспектів означеної вище проблеми. Тому, враховуючи її актуальність, недостатній рівень теоретичної розробки нами була визначена тема дисертаційного дослідження: "Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної теми лабораторії трудового виховання і професійної орієнтації Інституту проблем виховання АПН України "Педагогічне обґрунтування системи підготовки

учнівської молоді до професійного самовизначення в умовах реформування національної освіти", державний реєстраційний номер 0198U008167.

Об'єкт дослідження: професійне самовизначення старшокласників в умовах позашкільних навчальних закладів.

Предмет дослідження: зміст і педагогічні засоби формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в умовах позашкільних навчальних закладів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність змісту і педагогічних засобів формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних навчальних закладах.

Гіпотеза дослідження – формування готовності до професійного самовизначення старшокласників у сфері технічної діяльності в позашкільних навчальних закладах буде ефективним процесом, якщо: навчальні групи для занять у гуртках комплектуються на основі психологічного вивчення особистості, їх індивідуальних особливостей, необхідних для успішної технічної діяльності, згідно профілю гуртка; зміст технічної діяльності учнів буде мати профорієнтаційну спрямованість, яка визначається на основі цільової комплексної програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення; використовуватиметься сукупність педагогічних засобів для ефективної реалізації змісту гурткової роботи, що забезпечує індивідуалізацію і диференціацію пізнавально-перетворюючої діяльності; систематично здійснюватиметься диференційована підготовка учнів згідно з їх інтересами, схильностями та здібностями; профорієнтаційна робота здійснюватиметься з урахуванням її діагностичної, інформаційної, консультативної виховної та розвиваючої функцій.

Підтвердження гіпотези передбачає вирішення таких **завдань:**

- визначення стану проблеми у психолого-педагогічній теорії і практиці роботи позашкільних навчальних закладів;

- виявлення змісту і засобів діагностики та визначення критеріїв оцінки рівнів сформованості готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності з метою визначення змісту і засобів педагогічного впливу на їх професійне самовизначення;

- розробки цільової комплексної програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних навчальних закладах;

- розробки і експериментальної перевірки ефективності змісту і педагогічних засобів формування готовності до професійного самовизначення старшокласників згідно з цільовою комплексною програмою;

- розробки методичних рекомендацій для практичних працівників позашкільних навчальних закладів за результатами дослідження.

Методологічну основу дослідження склали основні положення психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості учня, його особистісного та професійного самовизначення; особистісний та системний підходи до формування готовності до професійного самовизначення учнів старших класів, основні положення Закону України "Про позашкільну освіту", Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття).

Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація і класифікація наукової літератури, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду позашкільних навчальних

закладів з питань професійної орієнтації учнів на технічні професії, методи математичної статистики обробки результатів дослідження, порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення фактів; емпіричні методи дослідження (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, метод експертних оцінок та ін.), констатуючий та формуючий педагогічний експеримент.

База дослідження. Український державний центр науково-технічної творчості учнівської молоді, Київський міський центр дитячої технічної творчості, Дарницький центр науково-технічної творчості і профорієнтації учнівської молоді, Мала повітряна академія м. Києва.

Наукова новизна дослідження полягає у науковому обґрунтуванні соціально - педагогічних передумов та психолого-педагогічних чинників формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, уточненні сутності поняття "готовність старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності" і обґрунтуванні програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення та сукупності педагогічних засобів її реалізації.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні компонентів готовності старшокласників до вибору професії у сфері технічної діяльності, факторів, що впливають на ефективність формування такої готовності, особливостей її формування в умовах позашкільних навчальних закладів та визначення критеріїв ефективності цього процесу і шляхів забезпечення профорієнтаційної спрямованості змісту пізнавально-перетворюючої діяльності учнів на заняттях технічних гуртків.

Практичне значення дослідження полягає у розробці і практичному впровадженні у практику роботи позашкільних навчальних закладів цільової комплексної програми формування готовності до професійного самовизначення учнів у сфері технічної діяльності; удосконаленні змісту програм технічних гуртків, застосуванні на практиці методик вивчення індивідуальних особливостей учнів, необхідних для вибору учнями професій сфери технічної діяльності; а також розробці методичних рекомендацій для практичних працівників позашкільних навчальних закладів.

Використання матеріалів дослідження дозволить педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів, керівникам технічних гуртків підвищити рівень підготовки учнів до свідомого вибору майбутньої професії.

Особистий внесок автора полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень стосовно профорієнтаційної роботи з учнями старших класів у процесі формування у них готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, визначенні критеріїв щодо забезпечення ефективності її формування, у обґрунтуванні та розробці змісту цільової комплексної програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах позашкільних навчальних закладів та сукупності педагогічних засобів її реалізації, а також розробці конкретних методичних рекомендацій для практичних працівників.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися достатнім розкриттям вихідних положень; опорою на сучасні досягнення педагогічної науки, використанням взаємодоповнюючих методів дослідження адекватних його предмету, меті і завданням, поєднанням якісного і кількісного аналізу емпіричного матеріалу, результатами експериментальної роботи; застосуванням методів математичної статистики для обробки результатів експерименту.

Положення, що виносяться на захист:

- уточнена сутність поняття “готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності”, структура готовності, компоненти, критерії та рівні її сформованості;

- зміст і структура цільової комплексної програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності;

- шляхи удосконалення профорієнтаційної спрямованості змісту технічної діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах.

- сукупність педагогічних засобів, що забезпечують ефективне формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися у процесі експериментальної роботи. Основні положення дослідження і окремі матеріали доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості" (м. Київ, 17 - 18 жовтня 2001 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді)" (м. Київ, 17 - 18 жовтня 2000 р.), науковій конференції "Теоретико-методичні проблеми розвитку особистості" (м. Київ, 16-17 березня 1999 р.), науковій конференції "Педагогічна наука - розвитку національної школи" (м. Київ, 28-29 березня 1996 р.), республіканській науково-практичній конференції "Вдосконалення роботи по орієнтації молоді на педагогічні професії" (м. Ніжин, 24-25 квітня 1991 р.), науковій конференції "Педагогічна наука - перебудові школи" (м. Київ, 1990 р.) науково-практичному семінарі "Підготовка школярів до свідомого вибору педагогічних професій" (м. Алушта, 13-14 квітня 1989 р.), науковій конференції "Наукові основи формування і реалізації концепції загальної середньої освіти молоді як базової для наступної підготовки кадрів кваліфікованих робітників і спеціалістів, всебічного розвитку особистості" (м. Київ, 25-29 квітні 1988 р.), науково-теоретичній конференції "Проблеми евристики. Технічна, кібернетична і педагогічна евристика" (м. Юрмала, 29-30 жовтні 1984 р.), засіданнях лабораторії трудового виховання і професійної орієнтації Інституту проблем виховання АПН України, у виступах на семінарах для директорів, методистів і керівників гуртків позашкільних навчальних закладів України.

Дослідження проводилося поетапно у три етапи протягом 1991-2000 року.

На першому етапі дослідження вивчався стан проблеми у педагогічній теорії та практиці, визначалися основні завдання дослідження, розроблялися програма і методика експериментальної роботи, проводився констатуючий експеримент з виявлення особливостей профорієнтаційної роботи у позашкільних навчальних закладах, вивчався і узагальнювався передовий педагогічний досвід.

На другому етапі здійснювалась експериментальна робота з формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних навчальних закладах.

На третьому етапі проводилася обробка, аналіз і узагальнення одержаних експериментальних даних, опис та інтерпретація матеріалів дослідження.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків за розділами, загальних висновків, списку основної використаної літератури (268 джерел), додатків. Основний текст дисертації викладено на 151 сторінці. Робота містить 13 таблиць, 5 додатків.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 24 наукових та науково-методичних публікаціях, з них 3 у фахових виданнях затверджених ВАК України.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання, визначено теоретико-методологічну основу та методи дослідження, етапи його проведення, розкриті наукова новизна, теоретичне та практичне значення дослідження, вірогідність одержаних результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, визначено експериментальну базу дослідження, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Проблема готовності старшокласників до професійного самовизначення у педагогічній теорії та практиці" розкриваються соціально - педагогічні передумови удосконалення підготовки старшокласників до вибору професій, пов'язаних з технічною діяльністю, психолого-педагогічні аспекти формування готовності старшокласників до професійного самовизначення та аналізується стан проблеми в практиці роботи позашкільних навчальних закладів.

Основною проблемою, яка виникає у процесі професійного самовизначення на соціально-економічному рівні виступає протиріччя між потребою суспільства в кадрах і реальними професійними планами молоді та потребою в самореалізації на індивідуальному рівні. Розв'язання цього протиріччя неможливе без спрямованого впливу на процес професійного самовизначення. Вирішальну роль у професійному самовизначенні відіграють суб'єктивні критерії та оцінки, які часто не відображають об'єктивну ситуацію вибору. Все це дає підстави говорити про зростання ролі індивідуального підходу у плані професійного самовизначення, що потребує використання у професійній орієнтації особливих засобів психолого-педагогічної дії, основою яких є допомога особистості у підготовці до вибору професії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що у психологічному аспекті готовність до професійного самовизначення розглядається як структура психічних властивостей особистості, про що йдеться у роботах П.Р.Атутова, Ю.Д.Красовського, Б.Ф.Ломова, П.А.Шавіра.

Педагогічний аспект передбачає синтез різних підходів. З точки зору А.В.Веденова, Р.А.Гаспаряна, А.Г.Ковальова, Б.Ф.Пуні готовність до вибору професії розглядається з позиції індивідуального підходу, що передбачає вивчення готовності як комплексу інтегрованих якостей особистості. Н.Д.Левітов, Л.С.Нерсесян, В.Н.Пушкін у цьому плані розглядають функціональний підхід, що передбачає виявлення в готовності властивостей, які забезпечують ефективність діяльності.

До структури готовності різні дослідники включають понад сорок різних компонентів, що свідчить про неоднорідність цього особистісного утворення та його багаторівневий характер. Найчастіше виділяються моральний, практичний (професійний) і психологічний компоненти. Г.П.Горностай, М.І.Дяченко, Л.А.Кандибович, Л.І.Колосова, А.В.Мосеанов, Г.В.Сорокоумова, С.В.Ушнев, досліджуючи окремі компоненти готовності, виходять саме з цієї структури.

Питання профдіагностики та профконсультації у процесі професійного самовизначення учнів розглядаються у дослідженнях Ю.З.Гільбуха, Р.М.Гуревича, Д.Н.Раззокова, М.С.Янцура.

Теорія і практика профорієнтаційної роботи у зарубіжних країнах висвітлена у працях Л.В.Ботякової, І.П.Бринцової, К.І.Івановича, Н.М.Лавриченко, В.Л.Омельяненко, Л.В.Сундукової, а також С.Фукуями, Д.Сьюпера, С.Гінзберга, Д.Холанда.

Стосовно теми нашого дослідження питаннями підготовки учнів до вибору професії в позаурочний час у технічній діяльності займалися П.К.Гороль, О.В.Губенко, Л.А.Йовайша,

К.Х.Кікчєєв, В.В.Кревневич, Н.Д.Левітов, Я.М.Мін-галєв, Г.А.Ников, Н.А.Рибников, А.Т.Стирін та інші.

Суттєвим недоліком теоретичної розробки цієї проблеми в педагогічній науці є відсутність чіткого уявлення про структуру і зміст профорієнтаційної роботи у позашкільних навчальних закладах системи освіти та інших відомств, відсутня єдність у розумінні мети і завдань підготовки учнів до професійного самовизначення на різних вікових етапах їх розвитку, не розроблені критерії ефективності педагогічного впливу з метою формування у учнів старших класів готовності до професійного самовизначення у технічній діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми визначили, що готовність старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності є інтегральним особистісним утворенням, що включає стійке прагнення до професійної роботи у сфері технічної діяльності, наявність технічних знань, умінь, навичок, а також комплексу індивідуальних психолого-фізіологічних особливостей, які забезпечують високу ефективність їх подальшого професійного функціонування у цій галузі. Готовність до професійного самовизначення включає у себе такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, практично-дійовий, психологічний, креативний, самооціночний.

У ході констатуючого експерименту було визначено, що учні старших класів мають досить неповні і несистематизовані уявлення про професії сфери технічної діяльності. Серед уявлень переважають зовнішні ознаки, а багато з них не розуміють суттєвих особливостей відповідних професій і їх вимог до людини.

За наслідками проведеного дослідження виявилось, що із загальної кількості гуртківців, залучених до експерименту (396 учнів) у 16% старшокласників високий рівень інтересу до технічних професій, у 60% учнів середній рівень інтересу до технічних професій, решта 35% гуртківців продемонстрували низький рівень інтересу до професій технічної групи.

Аналізуючи, чим керуються гуртківці у процесі вибору ними сфери майбутньої професійної діяльності, ми виявили, що в ієрархії мотивів вибору майбутньої професії провідне місце займають мотиви матеріальні (68%) і лише 13% опитаних учнів мають бажання приносити користь суспільству.

На процес вибору учнями професії активно діють не тільки внутрішні, а й зовнішні фактори. Аналіз результатів дослідження дії зовнішніх факторів показав, що позашкільні навчальні заклади займають серед інших тільки четверте місце (11,4% від числа опитаних), що свідчить про належне виконання ними профорієнтаційної функції. Переважна ж більшість старшокласників основну роль у цьому відводять сім'ї (37,9%).

Аналіз даних, здобутих у результаті констатуючого експерименту показав, що бажання працювати з технікою і, навіть, певні технічні здібності ще не є запорукою того, що учень обере професію відповідно до своїх уподобань та здібностей. Кожен третій гуртківець, успішно працюючи в тому чи іншому гуртку, не пов'язує свою майбутню професійну діяльність з профілем відвідуваного ним гуртка. Майже половина старшокласників, які працюють в технічних гуртках, за сприятливих зовнішніх факторів могли б обрати професію, пов'язану з їхньою діяльністю в гуртку і лише один із шести гуртківців твердо бажає після закінченні середньої школи продовжити навчання, щоб опанувати професію, основами якої він оволодів, відвідуючи технічний гурток.

У другому розділі "Дослідження ефективності змісту та педагогічних засобів формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності" обґрунтовано зміст і структуру підготовки учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, розкрито особливості профорієнтаційної роботи з ними, викладена методика проведення експерименту і його результати.

Як свідчать результати дослідження, важливою умовою успішного формування готовності учнів до професійного самовизначення є цілеспрямоване управління цим процесом. Але, як показує аналіз практики діяльності позашкільних навчальних закладів, педагогічні працівники відчують досить значні труднощі у постановці педагогічно доцільних цілей виховання і використання відповідних засобів їх досягнення. Неправильно поставлені цілі і неадекватно підібрані засоби їх досягнення негативно впливають на результативність навчально-виховного процесу.

Одним з шляхів вирішення цієї проблеми, на нашу думку, може бути забезпечення педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів відповідними програмами, які включають у себе розгорнуту систему цілей з урахуванням вікових особливостей учнів і оптимальним набором засобів, які забезпечують їх досягнення.

У процесі дослідження нами була розроблена цільова комплексна програма як засобу координації зусиль педагогічного колективу позашкільного навчального закладу, спрямованого на формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності. За її основу ми взяли спосіб постановки цілей, які формуються через результати виховання, що проявляються у діях учнів. Сутність цільової програми полягає у визначенні загальної цілі, яка пов'язує різні етапи процесу виховання і ціль досягнення нульового рівня, яка є систематизуючим фактором кожного конкретного етапу виховання. Цілі наступних рівнів є складовими частинами основної і наступної цілей.

Для кожної цілі і відповідного завдання визначалися типові недоліки, перешкоди, труднощі, які заважали їх досягненню, що визначало зміст роботи педагогічного колективу позашкільного навчального закладу з формування готовності учнів до професійного самовизначення, а також засобів його реалізації. Сутність цільової комплексної програми складала: проблеми, основні передумови їх програмного розв'язання; основна мета програми, місце у загальній сукупності цілей і завдань розвитку суспільства і освіти; сукупність цілей та основних завдань програми; показники цілей, які розкривали кінцеві результати реалізації програми; шляхи досягнення цілей програми; систему програмних заходів; організаційно-виконавчу систему; дані про ресурси та терміни, необхідні для виконання програми; оцінку ефективності та наслідків реалізації програми. Доцільність впровадження цільової комплексної програми та ефективність її втілення визначалася методом експертної оцінки.

До основних завдань формуючого експерименту входило: визначення змісту і засобів ефективної профорієнтаційної роботи; з'ясування ступеню впливу визначених змісту і засобів на формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності; порівняння дієвості впливу експериментальних факторів на формування готовності старшокласників до професійного самовизначення. З метою перевірки ступеня впливу визначених вище експериментальних факторів на формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, експериментальна робота проводилася за принципом єдиної розбіжності. Оцінка результатів проведеного в різних позашкільних навчальних закладах дослідження здійснювалось у двох напрямках: визначався вплив експериментальних факторів на формування в учнів окремих складових готовності до професійного самовизначення: профінформованості, мотивів, професійно-важливих якостей особистості, професійних інтересів та намірів; визначалась динаміка готовності старшокласників до професійного самовизначення протягом навчального року.

З метою виявлення впливу експериментальних факторів на формування в учнів компонентів готовності до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, а саме: інформованості щодо відповідних професій, розвитку професійних інтересів та намірів, особливості мотивації вибору професії, певних професійно важливих якостей (здібностей)

особистості; здійснювалась оцінка результатів педагогічного експерименту. Крім того, нами досліджувався узагальнений параметр - рівень готовності учнів до професійного самовизначення на професії сфери технічної діяльності.

Ефективність використання розробленого нами змісту і сукупності педагогічних засобів формування в учнів готовності до професійного самовизначення в експериментальних групах підтверджується зростанням індексу інформованості учнів про професії сфери технічної діяльності, який підвищився в експериментальних групах на 0,57, а у контрольних тільки на 0,07.

Виявлено, що кількість учнів з високим рівнем прояву інтересу до відповідних професій збільшилася у експериментальних групах на 18.8%, у контрольних на 1.1%.

Порівняння прояву провідних мотивів професійного самовизначення старшокласників свідчить, що учнів з високим рівнем прояву провідних мотивів в експериментальних групах стало більше на 19,2%, а в контрольних - на 2,1%. При цьому, провідними ми визначали перш за все мотиви, які пов'язані зі змістом технічної діяльності.

Кількісні показники, які характеризують рівні професійних намірів також свідчать про значний вплив експериментальних факторів на формування цього компоненту готовності до професійного самовизначення старшокласників. Так, учнів з високим рівнем професійних намірів в експериментальних групах збільшилась на 53%, а в контрольних тільки на 13%..

Особливості організації процесу формування у школярів готовності до професійного самовизначення на професії сфери технічної діяльності зокрема передбачали позитивний вплив на розвиток певних якостей особистості, які є значущими для представників відповідних професій. Після завершення формуючого експерименту високий рівень розвитку технічного мислення у старшокласників в експериментальних групах вдвоє перевищив відповідні показники в контрольних групах.

Вагомим фактором впливу на формування готовності старшокласників до професійного самовизначення є також самооцінка учнів. У результаті проведеного дослідження в експериментальних групах учнів з адекватною самооцінкою збільшилось на 34,9%. Це свідчення того, що завдяки значній допомозі школярам в самопізнанні, вони змогли правильно оцінити свої можливості стосовно вимог професії до особистості людини.

Одержані за кожним із складових компонентів готовності старшокласників до професійного самовизначення дані було використано для визначення рівнів її сформованості як інтегральної якості особистості (табл. 1).

Таблиця 1.

Рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності (у%)

Рівні готовності старшо-клас- ників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності	Кількість учнів у %				Різниця між показниками до і після експерименту	
	До експерим.		Після експерим.			
	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.	Експ.	Контр.
Високий	25,3	24,7	44,8	28,1	+19,5	+3,4
Середній	38,4	37,6	37,4	41,8	-1,0	+4,2
Низький	36,3	37,7	17,8	30,1	-18,5	-7,6

Дані формуючого експерименту свідчать про позитивні кількісні та якісні зміни у результатах впливу на професійне самовизначення старшокласників.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності набуває особливої соціальної та педагогічної значущості на сучасному етапі розвитку нашої держави, коли технічна діяльність потребує забезпечення виробництва висококваліфікованими спеціалістами.

2. Проведене дисертаційне дослідження дозволило уточнити сутність, структурні компоненти готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, критерії і рівні її сформованості, а також фактори, що позитивно впливають на ефективність формування.

3. Аналіз стану проблеми в практиці роботи позашкільних навчальних закладів наочно продемонстрував недостатній рівень профорієнтаційної роботи із старшокласниками у таких закладах.

4. У процесі проведеного нами дослідження виявлено, що готовність старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності є інтегральним особистісним утворенням, що включає ряд складових компонентів, які формуються і розвиваються взаємообумовлено під впливом сукупності змісту і педагогічних засобів у процесі спеціально організованої навчально-трудоваї технічної діяльності, що має профорієнтаційну спрямованість і забезпечує достатній рівень готовності до професійного самовизначення.

5. Результати формуючого експерименту свідчать, що формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності - процес керований, і ефективність його підвищується в результаті включення учнів в навчально-трудова діяльність, профінформацію і профконсультацію. Це сприяє формуванню готовності старшокласників до професійного самовизначення вищого рівня, що проявляється в соціально-психологічній готовності особистості здійснити свідомий вибір професії і продовжується на етапі оволодіння основами певного виду технічної діяльності на практичному рівні.

6. Ефективності формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності сприяє створення навчальних груп для занять у гуртках на основі вивчення особистості учнів, з урахуванням їх індивідуальних особливостей, необхідних для успішної технічної діяльності, згідно профілю гуртка; розробці цільової комплексної програми як засобу координації дій педагогічного колективу позашкільного

навчального закладу, організації профорієнтаційної роботи з врахуванням її функцій: організаційної, діагностичної, виховної, розвиваючої, інформаційної, консультативної.

7. Приведені в дисертації результати дослідження розкривають лише певну частину питань формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення. Перспективи подальшого розв'язання проблеми ми вбачаємо у розширенні психолого-педагогічних аспектів дослідження, класифікації комплексу відповідних педагогічних засобів, обґрунтуванні та розробці необхідного науково-методичного забезпечення з метою реалізації удосконаленого змісту навчально-трудової технічної діяльності учнів у позашкільних навчальних закладах.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Мачуський В.В. Педагогічне управління професійним самовизначенням старшокласників у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. - № 4. – С.89 - 94.

2. Мачуський В.В. Структурні компоненти та критерії оцінки готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. - № 3. – С.10 - 14.

3. Мачуський В.В. Формування професійної спрямованості учнів у процесі гурткової роботи з техніки // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2000. - № 10. – С.83 - 88.

4. Мачуський В.В. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнів у позашкільних установах // Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді: Колективна монографія / За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. - С. 150 - 159.

5. Мачуський В.В. Профорієнтація учнів у позашкільних установах // Формування готовності учнівської молоді до самостійної трудової діяльності: Колективна монографія / За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут педагогіки АПН України, 1992. С. 115 - 124.

6. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: Методичний посібник / Д.О.Закатнов, Н.В.Жемера, В.В.Мачуський та інші; За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2001.-150с.

7. Мачуський В.В. Профорієнтаційна робота з учнями в умовах позашкільних установ // Профорієнтаційна робота із школярами: Методичний посібник / За ред. М.П.Тименка. - Рівне: Рівненський обласний інститут удосконалення вчителів, 1992. - С. 110 - 119.

8. Мачуський В.В. Профессиональное самоопределение старшеклассников в процессе внеурочной технической деятельности // Трудовое становление и профессиональное самоопределение учащейся молодежи: Сборник научных статей / Под ред. Н.П.Тименка. - К.: НИИ педагогики УССР, 1989. - С. 50 - 54.

9. Мачуський В.В., Петренко Ю.В. Педагогічне управління професійним самовизначенням школярів на сферу технічної діяльності: Методичні рекомендації / За ред. М.П.Тименка. -К.: Інститут проблем виховання АПН України, 1998. - 95 с.

10. Мачуський В.В., Осипов О.В., Петренко Ю.В. Зміст і педагогічні засоби розвитку технічної творчості школярів: Методичні рекомендації / За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут педагогіки АПН України, 1997. - 41 с.

11. Тименко М.П., Матяш Н.Ю., Мачуський В.В. Вивчення індивідуальних особливостей школярів з метою профконсультації: Методичні рекомендації. - К.: РУМК, 1991. - 55 с.

12. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів: Методичні рекомендації / М.П.Тименко, Н.Ю.Матяш, В.В.Мачуський та інші. - К.: РУМК, 1991. - 47 с.

13. Форми і засоби вивчення старшокласників з метою профконсультації: Методичний лист / Є.М.Павлютенков, М.П.Тименко, М.Й.Ілляк, В.В.Мачуський та інші // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. - 1990. - № 6. - С. 3 - 31.

14. Мачуський В.В. Шляхи підвищення ефективності технічної творчості учнів в позашкільних установах // Педагогічна наука - перебудові школи: Матеріали наукової конференції Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР. - К.: НДІ педагогіки УРСР, 1990. - С. 185 - 186.

АНОТАЦІЯ

Мачуський Валерій Віталійович. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2001.

У дисертації досліджена проблема змісту і педагогічних засобів формування готовності старшокласників до професійного самовизначення на сферу технічної діяльності у позашкільних навчальних закладах освіти. Автором виявлено психолого-педагогічні фактори забезпечення профорієнтаційної спрямованості змісту навчально-трудова діяльності старшокласників виходячи з діагностичної, інформаційної, виховної, розвиваючої та консультативної функцій профорієнтації. У роботі обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність змісту і структури профорієнтаційної роботи та визначено сукупність педагогічних засобів формування готовності старшокласників до професійного самовизначення на сферу технічної діяльності у позашкільних навчальних закладах освіти.

Ключові слова: професійне самовизначення, готовність до професійного самовизначення, професійна спрямованість особистості, навчально-трудова технічна діяльність, виховна, діагностична, інформаційна, функції профорієнтації.

АННОТАЦИЯ

Мачуський В.В. Формирование готовности старшекласников к профессиональному самоопределению в сфере технической деятельности во внешкольных учреждениях. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт проблем воспитания АПН Украины, 2001г.

Диссертация посвящена актуальной проблеме теории и методики воспитания - формированию готовности старшекласников к профессиональному самоопределению в сфере технической деятельности во внешкольных учебных учреждениях. В работе раскрываются социально-педагогические предпосылки совершенствования подготовки школьников к выбору профессий из сферы технической деятельности, психолого-педагогические аспекты формирования готовности старшекласников к профессиональному самоопределению, анализируется состояние проблемы во внешкольных учебных учреждениях.

На основании анализа психолого-педагогической литературы определена сущность готовности старшекласников к профессиональному самоопределению как определяющего интегрального качества в процессе профессионального самоопределения личности. Кроме того определены компоненты и показатели готовности старшекласников к профессиональному самоопределению. Эти компоненты формируются и развиваются взаимобусловлено под влиянием совокупности содержания и педагогических средств в процессе специально организованной учебно-трудовой технической деятельности, которая имеет профориентационную направленность и обеспечивает достаточный уровень готовности к профессиональному самоопределению.

Структурный анализ готовности старшекласников к выбору профессии в сфере технической деятельности дал возможность предложить критерии определения готовности старшекласников к профессиональному самоопределению в сфере технической деятельности: когнитивный, мотивационный, креативный, психологический, самооценки, а также уровни ее сформированности, и факторы, которые положительно влияют на эффективность формирования.

Анализ состояния проблемы в практике работы внешкольных заведений наглядно продемонстрировал недостаточный уровень профориентационной работы со старшекласниками в таких заведениях. Результаты констатирующего эксперимента свидетельствуют о далеко неполных и несистематизированных представлениях старшекласников о технических профессиях. Но вместе с тем более 50% учащихся определяют для себя профессии связанные с технической деятельностью как резервные, что свидетельствует о тенденции к изменению их намерений со временем.

Обосновано содержание, структуру, раскрыто особенности профориентационной работы со старшекласниками в условиях внешкольных учебных учреждений, методику эксперимента и его результаты.

Анализ экспериментальных данных показал, что эффективности формирования готовности старшекласников к профессиональному самоопределению в сфере технической деятельности содействует создание учебных групп для занятий в кружках на основе изучения личности учеников, с учетом их индивидуальных особенностей, необходимых для успешной технической деятельности, согласно профилю кружка; разработка целевой комплексной программы как способа координации действий педагогического коллектива внешкольного заведения, организации профориентационной работы с учетом ее функций; организационной, диагностической, воспитательной, развивающей информационной, консультативной.

В диссертационной работе определены факторы и комплексные критерии разработки содержания учебно-трудовой деятельности старшекласников, раскрыто особенности его апробации и соответствующие результаты.

Описывается организация и ход эксперимента по формированию готовности старшекласников к профессиональному самоопределению. Характеризуются основные задания эксперимента, его особенности, описываются методики статистической обработки данных экспериментальной работы на разных его этапах.

Результаты формирующего эксперимента свидетельствуют, что формирование готовности старшекласников к профессиональному самоопределению в сфере технической деятельности - процесс управляемый, и эффективность его повышается в результате включения учеников в учебно-трудовую деятельность, профессиональное образование и профконсультацию. Это оказывает воздействие на формирование готовности старшекласников к профессиональному самоопределению высокого уровня, что проявляется в социально-психологической готовности личности осуществить осмысленный выбор

профессии и продолжается на этапе овладения основами определенного вида технической деятельности.

Полученные экспериментальные данные свидетельствуют об эффективности разработанного содержания и совокупности педагогических средств формирования готовности старшеклассников к профессиональному самоопределению, что подтверждает выдвинутую гипотезу исследования.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, готовность к профессиональному самоопределению, профессиональная направленность личности, учебно-трудовая деятельность, диагностическая функция профориентации.

ANNOTATION

Machus'kiy Valery Vitalijovich. Developing senior pupils readiness to professional self-determination in the area of technical work in out-of-school institutions. - Manuscript.

Dissertation for gaining the scientific degree of Candidate of Pedagogy according to the speciality 13.00.07 — the theory and methods of upbringing. — Institute of Upbringing Problems, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2001.

The dissertation is focused on the problem of content and pedagogical technique of developing senior pupils' readiness to professional self-determination in the area of technical work in out-of-school institutions. The author revealed psychological and pedagogical criteria that ensure professional orientation of the content of education and labour activity of senior pupils based on diagnostic, informational, educational, developing and consultative functions of professional orientation. Content and structure of professional orientation work were substantiated and a system of pedagogical technique of senior pupils' readiness to professional self-determination in the area of technical work in out-of-school institutions was determined.

Key words: professional self-determination, readiness to professional self-determination, professional orientation of an individual, education and labour technical activity, diagnostic, informational, educational functions of professional orientation.